

Zeynep Cemali Öykülerinin Deyimler Bakımından İncelenmesi*

The Study of Zeynep Cemali's Stories in terms of Idioms

Öz

Sevgen ÖZBAŞI**

* Bu çalışma, Sevgen Özbaşı'nın Prof. Dr. Sedat Sever danışmanlığında hazırladığı "Zeynep Cemali'nin Çocuk Edebiyatı Yapıtlarının Sözvarlığı Öğeleri Açısından İncelenmesi" başlıklı yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Başkent Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı, Ankara, Türkiye. sozbasib@baskent.edu.tr, ORCID: 0000-0003-4406-675X ROR ID: ror.org/02v9bqx10

Gönderilme Tarihi / Received Date

18.11.2024

Kabul Tarihi / Accepted Date

08.02.2025

Yayın Tarihi / Publication Date

21.03.2025

Atf/Citation: Özbaşı S., Zeynep Cemali Öykülerinin Deyimler Bakımından İncelenmesi, 31, 383-410 doi.org/10.30767/diledeara.1587446

Hakem Değerlendirmesi:

İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körlеме.

Çıkar Çatışması:

Yazar çıkar çatışması bildirmemiştir.

Finansal Destek:

Yazar bu çalışma için finansal destek almadığını beyan etmiştir.

Peer-review:

Externally peer-reviewed.

Conflict of Interest:

The author has no conflict of interest to declare.

Grant Support:

The author declared that this study has received no financial support

Dil ve Edebiyat Araştırmaları

Dergimizde yayımlanan makalelerin telif hakları dergimize ait olup CC-BY-NC-ND lisansına uygun olarak açık erişim olarak yayımlanmaktadır.

Language and Literature Studies

The copyright of the articles published in our journal belongs to our journal and is published as open access in accordance with CC-BY-NC-ND licenses.

tded.org.tr | 2025

Kültürel öğelerle söz varlığı birimleri bir dilin kimliğini oluşturan ve biçimlendiren önemli unsurlardandır. Bir toplumun sahip olduğu kültürün yansımaları söz varlığı ve söz varlığındaki değişimlerde kendini belli eder. Bu yansımalar incelendiğinde dilde gerçekleşen ses ve sözcük değişimleri, dilin yapısal ve biçimsel özellikleri, toplumun sosyokültürel özellikleri ve değerleri hakkında önemli bilgilere ulaşılabilir. Bir dilin söz varlığını atasözü, deyim, ikileme, pekiştirme, yansıma ifadeler gibi kalıplaşmış dilsel birimler oluşturur. Bu öğeler kendini en doğru ve özgün biçimde edebiyat eserlerinde gösterir. Bu eserlerdeki söz varlığı öğeleri irdelenerek metinlerdeki dilin yapısı ve düzeyi, söz varlığından ne ölçüde ve nasıl yararlandığı, kültürel değerlerin işlenip işlenmediği gibi durumlar saptanabilir. Bu çalışmanın amacı da Zeynep Cemali'nin öykülerindeki deyimleri belirlemek; bu deyimlerin kurmaca metne sağladığı anlamsal katkıları ele almaktır. Deyimlerin seçilmesinin nedeni-se kullanım alanının geniş olması, gündelik yaşam dilinde sıkça bulunması, dolayısıyla dil ve kültür yapısı hakkında çok sayıda ipucu sunmasıdır. Etkileşimsiz analitik çözümleme yönteminin kullanıldığı bu betimsel araştırmada, yazarın kitapları taranarak bunlarda geçen deyimler saptanmış ve bu deyimlerin metne sağladığı anlamsal katkılar üzerinde durulmuştur. Sonuç olarak öykülerde deyimlerden büyük ölçüde yararlandığı; böylelikle anlatımın zenginleştirilip özgünleştirildiği; öykülerin hedef kitlenin söz dağarcığı ve kavram evrenini genişletebilecek nitelikte olduğu söylenebilir.

Anahtar Kelimeler: çocuk edebiyatı, Zeynep Cemali, öykü, deyim, söz varlığı.

Abstract

Cultural elements and vocabulary units are fundamental elements that create the identity of a language. The reflections of a society's culture are evident in its vocabulary and changes in vocabulary. When these reflections are taken into consideration and examined, the changes that took place in the language throughout the historical process, the features of the language, the cultural characteristics and values of the society can be revealed. The vocabulary of a language includes many formulaic linguistic units such as proverbs, idioms, reduplications, emphatic expressions, and onomatopoeias. These elements appear accurate and original way in cultural products. By examining the vocabulary elements, the structure and level of the language used, to what extent and how the vocabulary elements are used and whether cultural values are cultivated or not can be determined. The aim of this study is to determine the idioms in the stories of Cemali, and to discuss the semantic contributions of these idioms to the fictional text. The reason why idioms are chosen is that they have a wider range of usage, are more frequently used in daily life, and provide many clues about the language. In this descriptive research, books of the author were scanned, the idioms in them were determined, and the semantic values that these idioms added to the stories were dwelled. As a result, it can be said that idioms are widely used in the stories; thus, the narrative is enriched and peculiarized.

Keywords: children's literature, Zeynep Cemali, stories, idioms, vocabulary.

Giriş

Dünya üzerinde insanın yerini ve değerini belirleyen; bir toplumun parçası olarak yaşayabilmeyi sağlayan; duyma-düşünme, anlama-anlatma-anlaşma, öğrenme-öğretme aracı olan; toplumun kültür birikimi ve dokusunu kuşaktan kuşağa taşıyan en önemli iletişim aracı dildir. Bir insanın düşünüp üretebildiği sürece “insan” olduğunu göz önünde bulundurduğumuzda dil, yalnızca iki insan arasında anlaşmayı sağlayan bir araç olmaktan çıkar; düşünmeyi, araştırmayı, öğrenip öğretmeyi, yaşamı anlama ve anlatmayı sağlayan sınırları belirlenmemiş çok yönlü ve canlı bir araç olarak değerlendirilir.

Aksan (2009, s. 11) dili “Bir anda düşünemeyeceğimiz kadar çok yönlü, değişik açılardan bakınca başka başka nitelikleri beliren, kimi sınırlarını bugün de çözemediğimiz büyüklü bir varlık” şeklinde tanımlarken, Gencan (2007, s. 25) dilin “İnsanca yaşamının, düşüncenin, buluş ve yaratış yeteneklerimizin, iç benliğimizin aynası ve ulusal varlığın da temeli” olduğunu ifade etmiştir.

İnsan açısından bakıldığında, bireyin yaşadığı sosyal çevre ve dünya üzerindeki konumu ve değerini belirleyen araçların başında dil gelir. Toplum için düşünüldüğünde ise insanların birlikte yaşayabilmeleri, duyu ve düşünce bağı kurabilmeleri dolayısıyla bir toplum olabilmeleri ancak dil ile mümkündür. Bu nedenle dil, insan kalabalığını topluma dönüştüren ve ulus bilincini pekiştiren; insan ve toplumdan ayrı düşülemeyen bilim, sanat, teknik gibi bütün alanlarla ilgilidir (Aksan, 2009: s. 11; Sever, 2011). Aksoy (1975, s. 11) ise dil üzerine “Dil insanların düşünürlüğünden doğmuş; doğduktan sonra da düşüncelerin yaratıcısı olmuştur. Bilgilerimizi, öğrenimimizi, başkalarının düşüncelerini dil yoluyla elde ederiz. Kendi düşüncelerimiz de kafamızın içinde çalışan dilin yardımıyla oluşur, olgunlaşır. Sanki içimizden konuşarak, sessiz bir dili kullanarak düşünür, yeni yeni düşüncelere ulaşıyoruz. Ulaştığımız yeni düşünceleri de yüne dil biçiminde ortaya koyar, onları başkalarına ulaştırırız. Böylece sürekli olarak düşünce dili, dil de düşünceyi geliştirir durur.” yargılarını aktarmıştır.

Dil üzerine yapılan tanımlara bakıldığında genellikle dilin canlı ve sosyal bir yapı olduğuna ilişkin belirlemelerle karşılaşılır. Her şeyden önce her dilin kendine özgü belli başlı özellik ve görevleri bulunur. Bunların başında da dilin toplum üyelerini duyu ve düşüncede birbirine kenetleyen ve kişiler arasında bağ kuran canlı bir sosyal varlık olması gelir. İnsanlar var olmaya devam ettikçe konuşulan ve yazılan dil de canlılığını sürdürecektir. Bu nedenle dil hem canlı hem sosyal bir varlıktır ve bu özelliğinden dolayı toplumun bireyleri arasında ortak bir bilinç oluşturarak içinde geniş bir kültür birikimi barındırır. Bu durumu Korkmaz (2004, s. 483-484), “Bir ulusun tarihte varlığını ortaya koyduğu çağlardan başlayarak günümüze uzanan dönemlerdeki bütün değerleri dille, dilin kağıda dökülmüş biçimi olan yazılı ürünlerle aktarılmıştır. Kültürel değerler geleceğe yine dille aktarılacaktır. İnsan, belleğinde biçimlenen bütün düşünce ve yaratıcı yenilikleri de dil aracılığıyla dışa vurabilir. En iyi düşünce biçimi ve yaratıcılık, verimini dile ve anadiline borçludur. Dil, bütün bu özellikleriyle topluma damgasını vuran önemli bir etkidir.” sözleriyle dile getirmiştir. Bir toplumun sahip olduğu bütün kültürel birikim ve deneyimin taşıyıcısı ve yansıtıcı olan dil incelendiğinde o dili konuşan insanlar hakkında pek çok bilginin de elde edilmesini sağlar. Her toplumun dünyaya bakış ve olayları anlatış biçimleri farklı farklıdır. Bir insan, çevresinde yaşanan olayları kendi bakış açısından algılamaya çalışır ve dış dünyaya kendi penceresinden yaklaşır. Gördüklerini, tanık olduklarını, varlıkları ve durumları kendi dilinin anlayış ve anlatım yolundan giderek biçimlendirir ve nitelendirir. Burada geçen “kendi dili” ifadesi ile kastedilen ise “anadil”dir. Yetişkin bir insanın söz dağarcığında annesinden edindiği dilin payının büyük olduğunu

belirten Aksan (1975) anadilini “Başlangıçta anneden ve yakın aile çevresinden öğrenilen, insanın bilinçaltına inen ve bireyin bir toplumla en güçlü bağlarını oluşturan dildir... Eğer özenle izlenecek olursa –olağanüstü durumlar dışında, özellikle başlangıçta- çocuğun bütün incelikleriyle annesinin dilini kaptığı görülür... Doğaldır ki annesi bulunmayan ya da kimsesizler yurdunda büyüyen çocuğun anadili, ona yakın olan kişilerin –özellikle zamanını birlikte geçirdiği öteki çocukların- dilidir. Çok küçük yaştan başlayarak ailesinden uzakta yetişenlerin anadilleri, yetiştikleri çevrenin dilidir. Japonya’da yetiştirilen Fransız bir çocuğun anadili Japoncadır.” sözleriyle açıklar.

Bir topluma ait bilgi birikimi ve deneyimlerin, yaşayış ve inanış biçimlerinin, siyasi ve coğrafi ilişkilerinin, edebi yanlarının, ulusal ve evrensel değerlerin kısacası kültürel yapılarının aktarılmasında en temel ve en etkili araç dildir. Bu aktarım sırasında kullanılan sözcükler, söz öbekleri, kalıplaşmış dilsel birimler o toplumun dünyayı, olayları ve durumları anlayış ve anlatış biçimini oluşturur. Bu biçim de o toplumun konuştuğu dilin söz varlığına yansır. Aksan (2006, s. 13), “Bir dilin sözcükleri, terimleri, yabancı dilden gelme ögeleri, atasözü ve deyimleri, toplumsal yaşamda kullanılması gelenek olmuş ilişki sözleri, kalıplaşmış sözler, özdeyişler bir bütün olarak söz varlığını oluşturur” diyerek söz varlığının kapsamının çok geniş olduğunu vurgulamıştır. Bu denli kapsamlı olan söz varlığı kavramını ve bu kavram içine giren dilsel birimleri incelemek, dilin söz varlığı ögelerini saptamak ile ilgili Aksan (1975), “Kuşaktan kuşağa, kişiden kişiye aktarılan söz varlığı, aynı zamanda dilin toplumla en yakından ilişkili yönü olarak bir ulusun kültürünün aynası niteliğini taşır; bu açıdan en değerli inceleme gereğidir... Bir dilin söz varlığının incelenmesi, o dili konuşan toplumun “maddi ve madeni kültür”ü üzerinde bize en inandırıcı tanıkları getirir. O ulusun yaşayış biçimi, inançları, gelenekleri, toplumda önem verilen kavramlar ve tarih boyunca ortaya çıkan çeşitli değişimler, o toplumun birçok niteliği söz varlığında kendini belli eder. Hatta üzerinde hiçbir bilgimiz olmayan, görmediğimiz, tanımadığımız bir ülkenin dilini kitaplardan ya da bir kimseden, iyi öğrenme olanağımızın bulunduğunu varsayarsak yalnızca dil aracılığıyla o ülkede yaşayan ulusun kültürünü ana çizgileriyle inceleyip öğrenebileceğimizi söyleyebiliriz.” ifadelerinin altını çizmiştir.

Söz varlığında önemli ve geniş bir yer tutan, toplumun kültürel yapısını yansıtan ve o toplum hakkında birçok bilgi sunan kalıplaşmış dilsel birimlerin başında deyimler gelmektedir. Türk Dil Kurumunun sözlüğünde (2019) “Genellikle gerçek anlamından az çok farklı, ilgi çekici bir anlam taşıyan kalıplaşmış söz öbeği, tabir.” olarak ifade edilen deyimler pek çok dilbilimci tarafından tanımlanmıştır. Aksoy (1988, s. 52) deyimleri “Bir kavramı, bir durumu ya çekici bir anlatımla ya da özel bir yapı içinde belirten ve çoğunun gerçek anlamlarından ayrı bir anlamı bulunan kalıplaşmış sözcük topluluğu ya da tümce” olarak açıklamış; Vardar vd. (1980, s. 57) “Bir tür sözlüksel birim oluşturan anlambilim toplama; genellikle öz anlamından az çok ayrı bir anlam içeren kalıplaşmış söz” olarak nitelendirmiş; Korkmaz (2007) da benzer şekilde deyimlerin “Gerçek anlamından farklı bir anlam taşıyan ve çekici bir anlatım özelliğine sahip olan kelime veya kelime grubu” olduğunu belirtmiştir. Aslan ise (2017, s. 58) deyimlerin önemini “Birden çok sözcüğün bir araya gelerek farklı bir anlam oluşturduğu özgün kalıplardır. Anlatımı akıcı, güzel, eğlenceli ve çekici kılarlar. İçinden çıktığı toplum tarafından benimsenerek yaşam bulmuşlardır ve yine içinden çıktıkları toplumu yansıtan kısa ve özlü sözlerdir. Bir olayı, duyguyu ya da durumu etkili biçimde dile getirmek, anlamı güçlendirmek ve pekiştirmek amacıyla günlük yaşamda sıklıkla başvurulan önemli anlatım kalıplarıdır.” sözleriyle açıklamıştır. Söz varlığını oluşturan diğer ögeler gibi deyimler de bir dilin anlatım yollarını, o dili konuşan toplumun tarihi, yaşam biçimini, gelenek göreneklere, siyasi yapısı, inancı gibi konular hakkında bilgi sahibi olmamızı sağlayan ipuçları

barındırır. Türkçe, deyimler bakımından kendine özgü bazı özellikler gösterir. Aksan'ın (2009, s. 36) belirlemesine göre Türkçe, “Doğaya sıkı sıkıya bağlı, anlatım sırasında doğadan yararlanan, olay ve duyguları somut nesnelere dayanarak somutlaştırma yoluna giden bir dildir. Bu nedenle deyimleri, güçlü bir anlatımın tanığı durumundadır: *Aba altından sopa göstermek, hem nalına hem mihuna, etekleri zil çalmak, kaşığıyla verip sapıyla göz çıkarmak, saçını süpürge etmek...*”

Deyimlerin dilin betimleme ve yaratıcılık özelliğinin en güzel örnekleri olduğunu, bir dilin söz varlığında diğer ögelere göre daha büyük yer kapladığını belirten Subaşı (1988, s. 8), aynı zamanda deyimlerin sözdizimi açısından da farklı olduğunu, deyimleştirme özelliğinin farklılık taşıdığına dikkat çemiştir. Söz varlığı ögelerine dilbilim ışığında yaklaşan Subaşı (1988, s. 148-149), deyimlerin bir “deyimleşme derecesi” gösterdiğini; “öküz altında buzağı aramak”, “saçını süpürge etmek”, “aklı çıkmak”, “akıl vermek”, “adama dönmek”, “adam olmak” gibi deyimlerin derecelerinin farklı olduğunun altını çizmiştir. Deyimleri dereceleri bakımından “birinci dereceden deyimler / tam deyimler”, “ikinci dereceden deyimler / yarı deyimler” ve “üçüncü dereceden deyimler / deyimşiler” olarak üç gruba ayırmıştır. “Aba altından sopa göstermek, pabucu dama atılmak, dereyi görmeden paçaları sıvamak, çevir kazı yanmasın, ağzı süt kokmak” gibi deyimleri, tam olarak deyim tanımlarına uydukları için birinci dereceden deyimler; “adam olmak, ağız değiştirmek, üstüne basmak, boy göstermek, ağzını bozmak” gibi deyimleri ise göstergelerinden biri yan anlamlı olduğu için ikinci dereceden deyimler olarak belirtmiştir. Deyimleşmenin en zayıf olduğu “kafa yormak, başından geçmek, aklına gelmek, başına ekşimek, başından savmak, içinden geçirmek” gibi örnekleri de üçüncü dereceden deyimler olarak sınıflamıştır.

Yukarıdaki açıklamalardan da anlaşılacağı üzere Subaşı (1988) Türkçedeki deyimleri deyimlik anlam yapılanması içerisinden bütünüyle göndergesel anlamlı göstergeleri içeren (tam deyimler), yan ve göndergesel anlamlı göstergeleri içeren (yarı deyimler) ve sadece yan anlamlı göstergeleri içeren (deyimşiler) deyimler olarak ele almıştır. Deyim olmayan dilsel yapıların ise daha çok yarı deyimlerle karıştırıldığını belirterek bu ögelerin dilimizde geniş bir yer kapladığını vurgulamıştır. Deyim olmayan bu yapıların “etmek, olmak, kılmak, yapmak” gibi yardımcı eylemle kurulmuş birleşik eylem kalıpları olarak değerlendirilmesi gerektiği görüşünü savunmuştur. Deyimlerle ilgili en temel ve en yaygın görüş de kalıplaşmış birim olması nedeniyle sözcüklerin değiştirilemez olması yönündedir. Ancak Güney (1971) Türkçedeki deyimlerin kalıplaşmış dilsel yapılar olmakla beraber, çekime girebilen deyimlerde bazı değişikliklerin meydana gelebileceğini ifade etmiştir. Sözün özü, deyim kalıplarının bütünüyle donmuş ve değişmeyen bir nitelik taşımadığına dikkat çekmiştir.

Aksan (2011, s. 91) deyimlerin, başka toplumlarla kurulan kültürel, dini, siyasi, coğrafi vb. ilişkiler sonunda başka dilden alınmadıysa ya da çevrilmediyse bir dili konuşan toplumun maddi manevi tüm kültür özelliklerini ve değerlerini yansıtan; o toplumun düşünce biçiminden mizahi yönüne kadar çoğu bilgiyi ortaya koyan; dilbilim ve halkbilim açısından önemli ve zengin bir çalışma alanı olduğunu aktarmıştır. Sözvarlığı ögelerinin amacına ve yerine uygun biçimde kullanılmalarını sanatsal niteliği olan sözlü ve yazılı kültür ürünlerinden bulmak mümkündür. Başka bir deyişle, tüm dillerin en doğru, en özgün, en özenli ve en başarılı kullanım örnekleriyle ancak yazınsal yapıtlarında karşılaşabiliriz. Dolayısıyla edebiyat ürünlerindeki söz varlığı ögelerinin belirlenmesi, kullanılan dilin farklı ve özgün yanlarını görmede, bunun dışında dile yeni dilsel ögeler kazandırmada; söz varlığı ögelerinden yeterince yararlanılıp yararlanılmadığını ortaya koymada; toplumun sosyolojik, psikolojik, tarihsel, kültürel ve dilbilimsel özelliklerini saptama-

mada yardımcı olacaktır (Lüile Mert, 2009, s. 14-15). Sözlü ve yazılı kültür ürünleri, dilin anlatım olanakları ve kullanımları etkili biçimde yansıyan yazınsal yapıtlardır. Bu yapıtlar arasında yetişkinler için hazırlanmış ürünler olmasının yanında, çocuk ve gençlik edebiyatı ürünleri de yer almaktadır. Söz konusu edebiyatı yapıtları dilin ve anadilinin söz varlığının en önemli bir yansıtıcısıdır. Literatürde çocuk edebiyatı kavramına ilişkin pek çok tanım karşımıza çıkar. Ancak Sever (2012) çocuk edebiyatını tüm yönleriyle en kapsamlı biçimde şöyle ifade etmiş ve çocukların okulöncesi dönemde anadillerinin söz varlığını yansıtan çocuk edebiyatı yapıtlarıyla buluşması gerektiğini “Okulöncesi dönemde kendisine bir yetişkin tarafından anlatılan masallar, fabllar, fıkralar, sorulan bilmeceler, okunan öykü vb. anlatılar, çocukları anadilinin sözvarlığıyla – ‘anlam evreni’yle tanıştırır. Çocuk kitapları, 2-3 yaşından başlayarak çocukların oynama, eğlenme, keşfetme gereksinmelerine yanıt veren; görsel ve dilsel özellikleriyle çocukla yaşam arasında bağ kuran, çocuğun ilgi ve beğeni alanına girerek çocuk için doğal bir öğrenme ortamı yaratan araçlardır. Anadilinin sözvarlığını çocuklara tanıtan, dilin anlam yapısını, özelliklerini, anlatım gücünü örneklediren birer araç olarak çocukların karşılaştıkları, basılı ilk özgün dil modelleridir.” sözleriyle vurgulamıştır.

Erken döneminden başlayarak çocukların eğlenme ve oynama ihtiyaçlarını karşılayan; onların keyif alarak öğrenme güdülerine yanıt veren; bunları yaparken Türkçenin anlatım özellikleri ve olanaklarına bolca örnek sunan; çocuklara anadilinin söz varlığı öğelerini tanıtan en temel, en ekonomik ve en kolay ulaşılabilen araçlar çocuk kitaplarıdır. Bu bağlamda bir çocuğun anadilinin yapısı ve özelliklerinin farkında olabilmesi; anadilini etkili kullanarak amaca uygun şekilde iletişim kurabilmesi; bulunduğu özel ve sosyal ortamlarda kendini tam olarak ifade edebilmesi; düşünüp sorgulayabilmesi, araştırıp öğrenebilmesi, kendi fikirlerini savunabilmesi ve bir ürün ortaya koyabilmesinin en temelde okulöncesi dönemde kitaplarla kurduğu etkileşime bağlı olduğu söylenebilir. Gerek anadili öğretimi gerekse yabancı dil öğretimi başat amacı, bireyin anlama ve anlatma becerilerini geliştirmektir. Bu amacın gerçekleşmesi için dört temel dil becerisinin yanı sıra bu becerilerin gelişmesine katkı sağlayacak sözcük öğretimi uygulamaları oldukça değerlidir (Demir ve Melanlıoğlu, 2011: s. 632). Sözcük öğretimi, kavram tasarım sürecinin temelini oluşturduğu için bireylerin düşünme becerilerinin gelişmesinde büyük role sahiptir. İnsanlar kavramlarla düşündüğü için, kavramsal yoksulluk ve yoksunluk içindeki bir birey kendini özgün ve özgür biçimde ifade etmek zorlanır. Bu nedenle, özellikle çocukluk döneminde kavram tasarım sürecinin geliştirilmesi, çeşitli uyaran ve uygulamalarla desteklenmesi önemlidir.

Çocuklara yönelik hazırlanan yazınsal nitelikli kitapları çocuk edebiyatının temel ilkeleri, tasarım ve içerik özellikleri, taşıdığı ulusal ve evrensel değerler gibi pek çok açıdan inceleyip değerlendirmek önemlidir. Bunların dışında çocuklar için kurgulanan edebiyat yapıtlarının söz varlığı öğeleri bakımından irdelenmesinin de önemli olduğu düşünülmektedir. Çocuk edebiyatı kitaplarındaki söz varlığı öğelerinin belirlenmesiyle, kitaplarda kullanılan dilin istenen düzeyde olup olmadığı; anadilinin anlatım olanakları, çeşitliliği, esnekliği ve gücünden ne ölçüde yararlandığı; okurun kavram tasarım süreci ile söz ve anlam evrenine katkı sunup sunmadığı gibi durumlar saptanabilir. Bu çalışmanın amacı da çocuk edebiyatı yazarı Zeynep Cemali'nin öykü kitaplarını söz varlığı içinde büyük ölçüde yer kaplayan deyimler bakımından ele almak ve bu deyimlerin kurgusal metne sağladığı anlamsal katkıları değerlendirmektir. Bu amaç doğrultusunda “Cemali'nin çocuk kitaplarında yer alan deyimlerin, yazınsal metnin kurgusal evrenine sağladığı anlamsal katkılar nelerdir?” sorusuna yanıt aranacaktır.

Yöntem

Zeynep Cemali'nin öykülerinin deyimler açısından incelenmesini amaçlayan bu araştırma etkileşimsiz analitik (çözümlemeli) nitel araştırma karakteristiği taşımaktadır. Bu araştırma modeli; birebir etkileşim gerektirmeyen, daha çok dokümanlar üzerinden veri toplama ve inceleme temeline dayalı nitel araştırma desenidir (Creswell, 2016). Bu bakımdan araştırmada veriler, doküman incelemesi yöntemiyle elde edilmiştir. Doküman; toplumsal olay ve olgular üzerine bilgi sağlayan herhangi bir malzemedir ve araştırmacıdan bağımsız olarak var olmaktadır (Corbetta, 2003). Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olguya da olgulara ilgili bilgi içeren yazılı araç gereçlerin çözümlemesini kapsamakta, toplum tarafından üretilen belgelerin sosyal araştırma verisi olarak incelemesini içermektedir. Nitel araştırma yöntemleri arasında yer alan doküman incelemesi; yazılı belgelerin çözümlenmesini ve bu belgelerin ilişkilendirilerek değerlendirilmesini gerektirmekte, tek başına bir veri toplama aracı olarak kullanılabilir. Bu yöntemde sırasıyla “dokümanlara ulaşma”, “dokümanların orijinalliğini kontrol etme”, “dokümanları anlama”, “veriyi inceleme” ve “veriyi kullanma” aşamaları izlenmektedir (Geray, 2016; Yıldırım ve Şimşek, 2013). Araştırmanın veri kaynağını (inceleme nesnesi) Zeynep Cemali'nin dört öykü kitabı oluşturmaktadır. Bunlar alfabetik sırayla “Ben, Çınar Ağacı ve Pufböreği”, “Çılgın Babam”, “Gül Sokağı'nın Dikenleri” ve “Öykü Öykü Gezen Kedi” adlı kiyaplardır. Araştırmaya konu olan yapıtların tümü incelenip değerlendirildiğinden örneklem çekilmemiştir. Veriler, literatür taraması ve yazarın öykülerindeki deyimlerin incelemesi sonucu elde edilmiştir. Öncelikle araştırmanın kapsamını oluşturan dört öykü kitabı incelenerek yazarın kullandığı deyimlere ulaşılmıştır. Deyimler belirlenirken Ömer Asım Aksoy'un “Deyimler Sözlüğü” ve Muhittin Bilgin'in “Tanıklarıyla Deyimler Sözlüğü” başvurulan temel kaynaklardır. Çalışmanın sonraki adımında ise Cemali'nin öykülerinde yer verdiği deyimlerin yazınsal metnin kurgusal evrenine sağladığı anlamsal katkılar değerlendirilip yorumlanmıştır.

Bulgular

Çalışma kapsamında incelenen dört öykü kitabında toplam 465 deyim belirlenmiştir. Bu deyim arasında *Giriş* bölümünde açıklanan birinci, ikinci ve üçüncü olmak üzere her dereceden deyim yer almaktadır. Her bir öykü kitabında kullanılan deyimler alfabetik olarak sıralanmış ve ayrı ayrı tablolarda gösterilmiştir. Deyimlerin toplam sayısı belirlenirken aynı öykü içerisinde tekrarlanan deyimler sayılmamıştır. Öykülerdeki deyimlerin dağılımı Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1: Zeynep Cemali Öykülerindeki Deyimlerin Sayısal Dağılımı

Kitap Adları	Deyimler f
Ben, Çınar Ağacı ve Pufböreği	135
Çılgın Babam	198
Gül Sokağı'nın Dikenleri	140
Öykü Öykü Gezen Kedi	249

Ben, Çınar Ağacı ve Pufböreği Kitabındaki Deyimler: Yazarın ilk öykü kitabı olan “Ben, Çınar Ağacı ve Pufböreği”nde (BÇAP) toplam 135 deyim tespit edilmiştir. İncelenen diğer kitaplar arasında sayı bakımından en az deyim bu kitapta yer almaktadır. Bunlar Tablo 2'de gösterilmiştir:

Tablo 2: *Ben, Çınar Ağacı ve Pufböreği Kitabındaki Deyimler*

Ağız dalaşı yapmak (s.11)	Gözden kaybolmak (s.11)
Ağzında gevelemek (s.19)	Göze almak (s.16)
Akıl hocası (s.16)	Gözleri kararmak (s.80)
Aklına gelme(me)k (s.18)	Gözleri parlamak (s.32)
Aklından geçmek (s.59)	Gözlerini dikmek (s.54)
Aklını toplamak (s.86)	Gözü kaymak (s.77)
Alikıran baş kesen (s.33)	Gözü/ne takılmak (s.44)
Alt tarafı (s.43)	Gül gibi (s.119)
Altını üstüne getirmek (s.50)	Günah çıkarmak (s.81)
Altüst etmek (s.35)	Günahını almak (s.119)
Altüst olmak (s.26)	Gününü görmek/göstermek (s.12)
Ateş saçmak (s.72)	İçi içine sığmamak (s.102)
Avazı çıktığı kadar bağırmak (s.34)	İçi kıpır kıpır olmak (s.45)
Ayağı yerden kesilmek (s.29)	İçinden geçirmek (s.10)
Ayyuka çıkmak (s.65)	İki büklüm olmak (s.121)
Bal gibi (s.116)	İki dirhem bir çekirdek (s.97)
Başına bela/dert olmak (s.74)	İş çevirmek (s.119)
Başına gelmek (s.93)	İşin içinde bir iş olmak (s.95)
Başına iş çıkarmak/açmak (s.120)	İşler tıklarında (s.65)
Başını döndürmek (s.106)	İşten sıyrılmak (s.94)
Bir ağızdan (s.11)	Kafa tutmak (s.85)
Bir çırpıda (s.121)	Kafası karışmak (s.58)
Bir dediğini iki etmemek (s.91)	Kafaya koymak (s.120)
Bire bin katmak (s.96)	Kan ter içinde kalmak (s.18)
Boğazı düğümlenmek (s.115)	Kendinden geçmek (s.9)
Boğazından zor geçmek (s.44)	Kendine gelmek/getirmek (s.14)
Boynu bükük (s.85)	Kendini dar/zor atmak (s.25)
Cana can katmak (s.101)	Kendini tut(ama)mak (s.64)
Canı çekmek (s.101)	Kulağı (bir yerde) olmak (s.40)

Canı isteme(me)k (s.82)	Kulak asmamak (s.113)
Canı sıkılmak (s.11)	Kulak kabartmak (s.57)
Canı yanmak (s.12)	Kulak tıkamak (s.76)
Canına değmek (s.33)	Laf söyledi balkabağı (s.51)
Canına tak etmek (s.33)	Meydan okumak (s.13)
Canından can almak (s.105)	Nam salmak (s.73)
Canını sıkmak (s.68)	Ne hali varsa görmek (s.33)
Cehennemini dibi (s.78)	Ne idüğü belirsiz (s.112)
Cin gibi (s.37)	Nuh deyip peygamber dememek (s.90)
Çekidüzen vermek (s.122)	Oh çekmek (s.78)
Çenesi düşük (s.54)	Ödü patlamak (s.43)
Çıt yok (s.32)	Pat diye (s.15)
Çıtı çıkmamak (s.43)	Soluğu (bir yerde) almak (s.17)
Çivisi çıkmak (s.108)	Soluğu kesilmek (s.64)
Dediği dedik, çaldığı düdük (s.86)	Sözünü kesmek (s.36)
Delifişek (s.124)	Sözünü tutma(ma)k (s.73)
Deliye dönmek (s.95)	Su gibi olmak (s.13)
Ders vermek (s.46)	Su içinde kalmak (s.104)
Dil dökmek (s.29)	Surat asmak (s.90)
Dili çözölmek (s.111)	Suratı beş karış olmak (s.57)
Dili tutulmak (s.109)	Tadı kaçmak (s.90)
Diyecek yok (s.89)	Tadını çıkarmak (s.92)
Dize getirmek (s.89)	Tatlı bela (s.93)
Dört dönmek (s.103)	Tatlı dil (s.27)
Dört gözle beklemek (s.27)	Tepesine çıkmak (s.57)
Duymazdan gelmek (s.55)	Ter dökmek (s.23)
El koymak (s.26)	Tozunu attırmak (s.74)
Eli açık (s.27)	Tuzu kuru olmak (s.51)
Eli kolu bağlanmak (s.109)	Üstüne yıkmak (s.80)
Elinden gelmek (s.78)	Üstüne yürümek (s.38)

Felaket tellalı (s.108)	Vay canına (s.53)
Gönlü olmak (s.42)	Yoluna girmek (s.69)
Gönül almak (s.103)	Yolunu tutmak (s.11)
Görmezden gelmek (s.67)	Yüreği ağzına gelmek (s.109)
Göz göze gelmek (s.51)	Yüreği sızlamak (s.45)
Göz hapsinde tutmak (s.96)	Yüreğine su serpmek (s.125)
Gözbebeği olmak (s.110)	Yüreğini hoplatmak (s.51)
Gözdağı vermek (s.96)	Yüzünden düşen bin parça olmak (s.15)
Gözde olmak (s.106)	

Zeynep Cemali, “Ben, Çınar Ağacı ve Pufböreği” kitabında Subaşı Uzun’un (1988) üstünde durduğu birinci, ikinci ve üçüncü dereceden deyim örneklerine yer vermiştir. “Bire bin katmak, yüzünden düşen bin parça olmak, boğazı düğümlemek, kan ter içinde kalmak, dört gözle beklemek, kulak kabartmak, yüreğine su serpmek, yüreği ağzına gelmek” gibi deyimler dışında kitapta “kesinlikle, kuşkusuz” anlamlarında “bal gibi”; “iyi ve güzel nitelikli” anlamında “gül gibi”; “çok akıllı, becerikli, zeki” anlamlarında “cin gibi”; “cömert, gönlü bol” anlamlarında “eli açık”; “çok konuşan geveze” anlamlarında “çenesi düşük”; “hoşa giden, incitmeyen konuşma” anlamında “tatlı dil”; “başkasının üzüldüğü bir duruma sevinmek” anlamlarında “oh çekmek”; “işlerin yolunda gitmesi, keyifli olması” anlamında “işler tıkırında” gibi kullanımlarla da karşılaşmıştır. Çocuk okurların söz dağarcıklarının gelişmesine katkıda bulunmak açısından kitaplarda bu denli farklı kullanıma yer verilmesi önemlidir.

“... Yüreği ağzında, el kolu bağlandı...” (BÇAP, s. 109)

“...Her gün okuldan dönüşümü dört gözle bekliyor...” (BÇAP, s. 27)

“...Ama sen, iki dirhem bir çekirdek...” (BÇAP, s. 97)

“...Suratı yine beş karış...” (BÇAP, s. 57)

Çılgın Babam Kitabındaki Deyimler: Yazarın, babasıyla yaşadığı yılları konu alan ve otobiyografi niteliği de taşıyan “Çılgın Babam” (ÇB) kitabında toplam 198 deyim saptanmıştır. Bu deyimler Tablo 3’te sıralanmıştır:

Tablo 3: *Çılgın Babam Kitabındaki Deyimler*

Açık yüreklilik (s.38)	Göze çarpmak (s.169)
Ağrına gitmek (s.48)	Gözleri dolmak (s.106)
Ağırlık çökmek (s.11)	Gözleri faltaşı gibi açılmak (s.156)
Ağız birliği etmek (s.18)	Gözleri ışıldamak (s.16)
Ağzı bir karış açık kalmak (s.64)	Gözleri parlamak (s.9)

Ağzı kulaklarına varmak (s.17)	Gözleri yuvalarından fırlamak (s.18)
Ağzından dökülmek (s.53)	Gözleri velfecir okumak (s.137)
Ağzından laf almak (s.162)	Gözlerini dikmek (s.27)
Ağzını bıçak açmamak (s.126)	Gözü açık (s.23)
Ağzını sıkı tutmak (s.65)	Gözü ilişmek (s.51)
Ağzının içine düşmek (s.147)	Gözü kaymak (s.127)
Ağzının suyu akmak (s.9)	Gözü pek (s.23)
Ağzıyla kuş tutmak (s.142)	Gözü takılmak (s.167)
Aklı almamak (s.157)	Gözünü dört açmak (s.163)
Aklı durmak (s.124)	Gözünü uyku tutmamak (s.33)
Aklı gelip gitmek (s.136)	Havaya girmek (s.25)
Aklı kalmamak (s.114)	Hindi gibi kabarmak (s.44)
Aklı kesmek (s.155)	Hop oturup hop kalkmak (s.90)
Aklına gelme(me)k (s.28)	İç çekmek (s.10)
Aklına takılmak (s.103)	İçi içini yemek (s.88)
Aklını başından almak (s.32)	İçi kararmak (s.51)
Aklını çelmek (s.18)	İçi yanmak (s.127)
Alt tarafı (s.26)	İçinden geçirmek (s.11)
Arası açılmak (s.128)	İçinden gelmek (s.43)
Arası nane olmak (s.65)	İçine kor düşmek (s.151)
Araya girmek (s.79)	İçtiği şaraba haram katmamak (s.161)
Arka çıkmak (s.19)	İki büklüm olmak (s.166)
Arpacı kumrusu gibi düşünmek (s.153)	İN cin top oynamak (s.116)
Ateş saçmak (s.146)	İşin içinden çıkmak (s.127)
Avazı çıktığı kadar bağırarak (s.29)	İşine gelme(me)k (s.146)
Avcunun içi gibi bilmek (s.38)	Kafa tutmak (s.78)
Ayağa kaldırmak (s.66)	Kafasına girmek (s.129)
Ayağı yerden kesilmek (s.153)	Kafayı/Kafaya takmak (s.14)
Ayak altında dolaşmak (s.164)	Kan beynine sıçramak (s.141)
Ayıkla pirincin taşını (s.50)	Kan ter içinde kalmak (s.173)

Bal gibi (s.92)	Karnı burnunda (s.10)
Barut fıçısı (s.139)	Kendine gelmek (s.170)
Başına bela/dert olmak (s.124)	Kendini kaptırmak (s.103)
Başına iş çıkarmak/açmak (s.138)	Kendini toplamak (s.102)
Başına üşüşmek (s.78)	Kendini tutmak (s.151)
Başından kaynar sular boşalmak (s.52)	Kıyamet koparmak (s.70)
Başından savmak (s.38)	Kolaçan etmek (s.164)
Başının çaresine bakmak (s.65)	Kolları sıvamak (s.77)
Bayram et(tir)mek (s.9)	Kulağını gözünü dört açmak (s.39)
Belini doğrultmak (s.157)	Kulak ardı/arkası etmek (s.23)
Bıyık altından gülmek (s.17)	Kulaklarına inanmamak (s.49)
Bir deri bir kemik (s.136)	Kuş uçmaz, kervan geçmez (s.130)
Bir karış surat (s.44)	Kündeye getirmek (s.158)
Bir kulaktan girip diğerinden çıkmak (s.49)	Mangal kadar yürek (s.106)
Boğazı düğümlenmek (s.72)	Maymun iştahlı (s.126)
Burnundan solumak (s.68)	Mideye indirmek (s.106)
Can atmak (s.25)	Mideye oturmak (s.66)
Can bulmak (s.162)	Ne hali varsa görmek (s.60)
Caneviden vurmak (s.113)	Nuh deyip peygamber dememek (s.162)
Canı çekmek (s.14)	Oh çekmek (s.86)
Canı isteme(me)k (s.47)	Oh olsun (s.53)
Canı sıkılmak (s.47)	Ödü patlamak (s.10)
Canı yanmak (s.45)	Önünü kesmek (s.61)
Canını sıkamak (s.14)	Pat diye (s.34)
Ciğeri yanmak (s.33)	Saman altından su yürütmek (s.93)
Cin çarpmışa dönmek (s.165)	Ser verip sır vermemek (s.68)
Cin gibi (s.13)	Sırtı yere gelmemek (s.159)
Cinler tepesine toplanmak (s.47)	Sivri dilli (s.111)
Çat kapı gelmek (s.25)	Soluğu (bir yerde) almak (s.127)
Çenesi düşmek (s.96)	Soluğu kesilmek (s.49)

Cep delik, cepken delik (s.79)	Sözünü kesmek (s.96)
Çevresinde fır dönmek (s.92)	Su gibi akmak (s.26)
Çıtı çıkmamak (s.87)	Surat asmak (s.145)
Çileden çıkmak (s.147)	Suratı beş karış olmak (s.10)
Çocuk oyuncuğı (s.46)	Surat ekşitmek (s.116)
Damarı tutmak (s.118)	Susta durdurmak (s.136)
Damarına basmak (s.116)	Süngüsü düşmek (s.37)
Dış kapının mandalı (s.108)	Şafak atmak (s.22)
Dibine darı ekmek (s.126)	Tadına varmak (s.109)
Dik dik bakmak (s.96)	Tat almak (s.25)
Dil dökmek (s.115)	Tepesi atmak (s.19)
Dile düşmek (s.84)	Tereyağından kıl çeker gibi (s.67)
Dili çözölmek (s.27)	Turp gibi (s.143)
Dili damağına yapışmak (s.120)	Tuz biber ekmek (s.153)
Dili tutulmak (s.64)	Tüyleyi diken diken olmak (s.51)
Dili varmamak (s.54)	Üstüne gelmek (s.38)
Diyecek yok (s.153)	Üstüne ölü toprağı sermek (s.156)
Dört dörtlük (s.71)	Üstüne yok (s.13)
Dört gözle beklemek (s.76)	Üstüne yürümek (s.18)
Dudak bükme (s.31)	Vurdumduymaz (s.58)
Duymazdan gelmek (s.19)	Yağ gibi suyun üstüne çıkmak (s.109)
Dünyanın kaç bucak olduğunu anlamak (s.71)	Yalın ayak başı kabak (s.99)
El atmak (s.59)	Yer yerinden oynamak (s.45)
El ayak çekilmek(s.69)	Yoluna girmek (s.160)
El koymak (s.141)	Yolunu gözlemek (s.11)
El mi yaman, bey mi yaman (s.147)	Yolunu tutmak (s.48)
El vermek (s.159)	Yüreğı ağızına gelmek (s.133)

Elden geçirmek (s.27)	Yüreği daralmak (s.40)
Eli ekmek tutmak (s.79)	Yüreği pır pır etmek (s.114)
Gelgit akıllı (s.10)	Yüreği sızlamak (s.7)
Görmezden gelmek (s.126)	Yüreği yanmak (s.45)
Göz atmak (s.17)	Yüreğine su serpmek (s.152)
Göz göze gelmek (s.28)	Yüzünden düşen bin parça olmak (s.17)
Gözden kaybolmak (s.168)	Yüzüne bakmamak (s.28)

Birinci, ikinci ve üçüncü dereceden deyimlere “Çılgın Babam” kitabında da yer verilmiştir. “Saman altından su yürütmek, yüreği ağzına gelmek, hop oturup hop kalkmak, tüyleri diken diken olmak, dibine darı ekmek, yağ gibi su üstüne çıkmak, cin çarpmışa dönmek, kan beynine sıçramak, ağzını bıçak açmamak, içi içini yemek, ağzıyla kuş tutmak, ağzı bir karış açık kalmak” deyimleri gibi. Bunların yanı sıra “uyanık, farkında, işini bilen” anlamlarında “gözü açık”; “ansızın, birdenbire” anlamlarında “pat diye”; “çok sağlıklı, sapsağlam” anlamlarında “turp gibi”; “kötü duruma düşen birine sevinmek” anlamında “oh olsun”; “çok kolay bir iş” anlamında “çocuk oyuncuğu”; “kırıcı ve iğneleyici sözler söyleyen” anlamında “sivri dilli” gibi kullanımlar da kitapta yer bulmuştur.

“...Bir karış suratla içeri daldım...” (ÇB, s. 44)

“...Zarar ettim, belimi zor doğrultacağım...” (ÇB, s. 157)

“...O zaman ayıkla Zeynep pirincin taşını...” (ÇB, s. 50)

“...Avcumun içi gibi bilirdim Kapalıçarşı’yı...” (ÇB, s. 38)

“...Yemek süresince ağzını bıçak açmadı...” (ÇB, s. 126)

“...Tereyağından kıl çeker gibi almış gitmiş arabayı...” (ÇB, s. 67)

“...Yağ gibi suyun üstüne çıkmaya uğraşır...” (ÇB, s. 109)

Gül Sokağı’nın Dikenleri Kitabındaki Deyimler: Yazarın ikinci öykü kitabı olan “Gül Sokağı’nın Dikenleri”nde (GSD) tespit edilen deyim sayısı 140’tur. Bunların listesi Tablo 4’te verilmiştir.

Tablo 4: *Gül Sokağı’nın Dikenleri Kitabındaki Deyimler*

Adım atmamak (s.13)	Gözleri parlamak (s.25)
Ağzı kulaklarına varmak (s.17)	Gözleri yuvalarından fırlamak (s.95)
Ağzında gevelemek (s.78)	Gözlerinden okunmak (s.50)
Ağzından dökülmek (s.144)	Gözlerini dikmek (s.46)
Ağzından laf almak (s.24)	Gözü ilişmek (s.14)

Akıl almaz (s.135)	Gözü kara (s.44)
Akıl etme(me)k (s.17)	Gözü/ne takılmak (s.45)
Aklı karışmak (s.44)	Gözünden kaçmamak (s.45)
Aklına gelme(me)k (s.28)	Gözüne kestirmek (s.148)
Aklına koymak (s.47)	Gözünü korkutmak (s.141)
Aklından geçmek (s.27)	...gözüyle bakmak (s.49)
Alçakgönüllü (s.35)	Hakkını yeme(me)k (s.42)
Ana kuzusu (s.149)	Hevesi kursağında kalmak (s.64)
Araya girmek (s.87)	İç çekmek (s.32)
Ardı arkası kesilme(me)k (s.67)	İçi cız etmek (s.44)
Aşağı kalmamak (s.23)	İçi içini yemek (s.62)
Avazı çıktığı kadar bağırarak (s.20)	İçi kararmak (s.52)
Ayağa kaldırmak (s.31)	İçinden geçirmek (s.144)
Ayağı yerden kesilmek (s.59)	İçinden gelmek (s.52)
Ayağını denk almak (s.125)	İki dirhem bir çekirdek (s.40)
Ayyuka çıkmak (s.43)	İki gözü iki çeşme (s.16)
Bal gibi (s.49)	İstifini bozmamak (s.21)
Başı dertte olmak (s.56)	İş işten geçmek (s.32)
Başına gelmek (s.73)	İşi düşmek (s.71)
Beti benzi atmak (s.116)	İştahı kaçmak (s.147)
Bıyık altından gülmek (s.30)	Kabına sığmamak (s.62)
Bin pişman olmak (s.126)	Kafa kafaya vermek (s.110)
Bir ağızdan (s.120)	Kan beynine sıçramak (s.30)
Bir çırpıda (s.154)	Karnı burnunda (s.61)
Bir dediğini iki etmemek (s.123)	Kaşla göz arasında (s.148)
Bir karış surat (s.90)	Kendinden geçmek (s.13)
Boğazı düğümlenmek (s.14)	Kendine gelmek (s.113)
Burnu havada (s.83)	Kendini dar/zor atmak (s.79)
Burun buruna gelmek (s.128)	Kendini toplamak (s.116)
Burun kıvırmak (s.73)	Kendini tut(ama)mak (s.97)

Cana can katmak (s.66)	Kıyamet koparmak (s.121)
Canı isteme(me)k (s.66)	Kulağına çalınmak (s.55)
Canı sıkılmak (s.11)	Kulağına gitmek (s.123)
Canı yanmak (s.21)	Kulak asmamak (s.136)
Canını sıkamak (s.127)	Kulak kabartmak (s.35)
Canını vermek (s.87)	Lafı ağzından almak (s.81)
Cin gibi (s.87)	Ne hali varsa görmek (s.22)
Cirit atmak (s.76)	Ne idüğü belirsiz (s.125)
Çene yormak (s.11)	Oh çekmek (s.28)
Çevresinde fır dönmek (s.115)	Oh olsun (s.32)
Çıt yok (s.79)	Oralı olmamak (s.67)
Dediği dedik, çaldığı düdük (s.27)	Önünü kesmek (s.149)
Dert yanmak (s.113)	Soluğu kesilmek (s.55)
Dik dik bakmak(s.19)	Sözünü kesmek (s.28)
Dil dökmek (s.28)	Sözünü tutma(ma)k (s.36)
Dişinin kovuğuna yetmemek (s.37)	Surat asmak (s.41)
Diyecek yok (s.11)	Suspus olmak (s.76)
Dört dönmek (s.9)	Şüt dökmüş kedi gibi (s. 349)
Duymazdan gelmek (s.19)	Taş kes(il)mek (s.55)
El sürmemek (s.16)	Tatlı dilli (s.74)
Elinden gelmek (s.35)	Tepeden bakmak (s.45)
Gönül almak (s.25)	Tozu dumana katmak (s.38)
Göz açtırmamak (s.47)	Üstüne varmamak (s.28)
Göz atmak (s.17)	Üstüne yürümek (s.136)
Göz gezdirmek (s.14)	Vurdumduymaz (s.91)
Göz göze gelmek (s.50)	Yerine koymak (s.131)
Göz kulak olmak (s.70)	Yol bulmak (s.79)
Gözbebeği olmak (s.87)	Yolunu tutmak (s.78)
Gözdağı vermek (s.125)	Yüreği ağzına gelmek (s.59)
Gözden kaybolmak (s.27)	Yüreği kabarmak (s.71)

Göze almak (s.50)	Yüreği sızlamak (s.47)
Gözleri dolmak (s.50)	Yüreğini hoplatmak (s.91)
Gözleri fal taşı gibi açılmak (s.77)	Yüreğini kemirmek (s.96)
Gözleri ışıldamak (s.10)	Yüz tutmak (s.99)
Gözleri kan çanağına dönmek (s.156)	Yüzünden düşen bin parça olmak (s.56)
Damarı tutmak (s.118)	Susta durdurmak (s.136)
Damarına basmak (s.116)	Süngüsü düşmek (s.37)
Dış kapının mandalı (s.108)	Şafak atmak (s.22)
Dibine darı ekmek (s.126)	Tadına varmak (s.109)
Dik dik bakmak (s.96)	Tat almak (s.25)
Dil dökmek (s.115)	Tepesi atmak (s.19)
Dile düşmek (s.84)	Tereyağından kıl çeker gibi (s.67)
Dili çözülmek (s.27)	Turp gibi (s.143)
Dili damağına yapışmak (s.120)	Tuz biber ekmek (s.153)
Dili tutulmak (s.64)	Tüyleri diken diken olmak (s.51)
Dili varmamak (s.54)	Üstüne gelmek (s.38)
Diyecek yok (s.153)	Üstüne ölü toprağı sermek (s.156)
Dört dörtlük (s.71)	Üstüne yok (s.13)
Dört gözle beklemek (s.76)	Üstüne yürümek (s.18)
Dudak bükmek (s.31)	Vurdumduymaz (s.58)
Duymazdan gelmek (s.19)	Yağ gibi suyun üstüne çıkmak (s.109)
Dünyanın kaç bucak olduğunu anlamak (s.71)	Yalın ayak başı kabak (s.99)
El atmak (s.59)	Yer yerinden oynamak (s.45)
El ayak çekilmek(s.69)	Yoluna girmek (s.160)
El koymak (s.141)	Yolunu gözlemek (s.11)
El mi yaman, bey mi yaman (s.147)	Yolunu tutmak (s.48)
El vermek (s.159)	Yüreği ağzına gelmek (s.133)

Elden geçirmek (s.27)	Yüreği daralmak (s.40)
Eli ekmek tutmak (s.79)	Yüreği pır pır etmek (s.114)
Gelgit akıllı (s.10)	Yüreği sızlamak (s.7)
Görmezden gelmek (s.126)	Yüreği yanmak (s.45)
Göz atmak (s.17)	Yüreğine su serpmek (s.152)
Göz göze gelmek (s.28)	Yüzünden düşen bin parça olmak (s.17)
Gözden kaybolmak (s.168)	Yüzüne bakmamak (s.28)

Yazar, “Gül Sokağı’nın Dikenleri” adlı öykü kitabında “bıyık altından gülmek, içi cız etmek, yüreği kabarmak, gözleri kan çanağına dönmek, gözdağı vermek, dişinin kovuğuna yetmemek, kan beynine sıçramak, göz kulak olmak, tepeden bakmak” gibi birinci, ikinci ve üçüncü dereceden deyimleri kullanmıştır. Bunlara ek olarak kitapta “şık giyimli” anlamında “iki dirhem bir çekirdek”; “çok ağlamak” anlamında “iki gözü iki çeşme”; “kimseye sezdirmeden, kıza zamanda, çabucak” anlamlarında “kaşla göz arasında” gibi kullanımlara da yer verilmiştir.

“...Açık pencereden odaya dolan seslere kulak kabartmıştı...” (GSD, s. 35)

“...Aslı’nın hevesi kursağında kaldı...” (GSD, s. 84)

“...Torunu Berke’ye göz kulak oluyordu...” (GSD, s. 70)

“...Aldırılmaz görünüyordu ama çoktan içi içini yemeye başlamıştı...” (GSD, s. 62)

“...Babasından haber bekleyerek evin içinde dört dötüyordu...” (GSD, s. 62)

“...Duygu, yüzünden düşen bir parça, Esra’yı bekliyordu...” (GSD, s. 56)

“...Yalçın sorduğu soruya bin pişman olmuş, yüreği ağzına gelmişti...” (GSD, s. 126)

Öykü Öykü Gezen Kedi Kitabındaki Deyimler: Yazarın ve çalışmanın son öykü kitabı olan “Öykü Öykü Gezen Kedi” (ÖÖGK) ise diğer kitaplar arasında deyim açısından en zengin üründür. Kitapta toplam 249 deyim yer almaktadır. Bunlar Tablo 5’te gösterilmiştir:

Tablo 5: Öykü Öykü Gezen Kedi Kitabındaki Deyimler

Ağrına gitmek (s.105)	Hallaç pamuğu gibi atmak (s.85)
Ağız birliği etmek (s.165)	Hindi gibi kabarmak (s.102)
Ağza alınmayacak (s.139)	Hop oturup hop kalkmak (s.96)
Ağzı bir karış açık kalmak (s.74)	Hoşbeş etmek (s.133)
Ağzı kulaklarına varmak (s.36)	İç çekmek (s.11)
Ağzına (bir şey) koymamak (s.140)	İçi daralmak (s.49)
Ağzında (bir şeyler) gevelemek (s.35)	İçi geçmek (s.66)

Ağzından girip burnundan çıkmak (s.141)	İçi gitmek (s.35)
Ağzının içine bakmak (s.68)	İçi sıkılmak (s.53)
Ağzının içine düşmek (s.91)	İçi yanmak (s.152)
Ağzının suyu akmak (s.57)	İçinden geçirmek (s.10)
Ağzıyla kuş tutmak (s.137)	İçinden gelmek (s.53)
Akıl etme(me)k (s.34)	İçine kurt düşmek (s.38)
Akla karayı seçmek (s.93)	İçler acısı (s.27)
Aklı başına gelmek (s.58)	İki büklüm olmak (s.131)
Aklı başında (s.11)	İki gözü iki çeşme (s.137)
Aklı başından gitmek (s.44)	İN cin top oynamak (s.155)
Aklı evvel (s.103)	İstifini bozmamak (s.154)
Aklına düşmek (s.19)	İş çevirmek (s.87)
Aklına esmek (s.65)	İştahı kaçmak (s.90)
Aklına gelme(me)k (s.16)	Kabak başına patlamak (s.164)
Aklından geçmek (s.102)	Kadidi çıkmak (s.95)
Aklından silinmek (s.158)	Kafa tutmak (s.29)
Allame kesilmek (s.14)	Kafası karışmak (s.121)
Alt tarafı (s.10)	Kafasını kurcalamak (s.135)
Altını üstüne getirmek (s.49)	Kafasını taşlara vurmak (s.146)
Ana bana günü (s.38)	Kafasının içinde kırk tilki dönmek (s.134)
Ana kuzusu (s.25)	Kafaya koymak (s.107)
Arası açılmak (s.60)	Kan beynine sıçramak (s.21)
Arasından su sızmamak (s.60)	Kan oturmak (s.36)
Arka çıkmak (s.96)	Karalar bağlamak (s.19)
Arpacı kumrusu gibi düşünmek (s.96)	Karga bokunu yemeden (s.77)
At koşturmak (s.113)	Karnım tok (s.174)
Avazı çıktığı kadar bağırmak (s.69)	Kaşık düşmanı (s.118)
Ayak bağı olmak (s.96)	Kendinden geçmek (s.42)
Ayaklarına kara sular inmek (s.95)	Kendine gelmek (s.14)
Baskın çıkmak (s.164)	Kendini dar/zor atmak (s.12)

Baş belası (s.84)	Kendini kaptırmak (s.53)
Baş tacı olmak (s.10)	Kendini toplamak (s.17)
Başı belaya/derde girmek (s.126)	Kendini tut(ama)mak (s.54)
Başı tutmak (s.143)	Kız kurusu (s.131)
Başına gelmek (s.95)	Kol gezmek (s.75)
Başına iş almak (s.83)	Kol kanat germek (s.62)
Başından atmak (s.53)	Kolaçan etmek (s.156)
Başını belaya/derde sokmak (s.122)	Kolları sıvamak (s.50)
Başının çaresine bakmak (s.13))	Köşeye çekilmek (s.91)
Başının etini yemek (s.138)	Kulağını çekmek (s.163)
Belaya çatmak (s.159)	Kulak ardı etmek (s.67)
Beti benzi atmak (s.92)	Kulak kabartmak (s.141)
Beynini kemirmek (s.112)	Kulak kesilmek (s.79)
Bıyığı terlemek (s.25)	Kulak vermek (s.18)
Bıyık altından gülmek (s.52)	Kulaklarına inanamamak (s.62)
Bildiğini okumak (s.33)	Laf atmak (s.93)
Bir ağızdan (s.10)	Laf düşmemek (s.114)
Bir arpa boyu yol almamak (s.59)	Laf olsun diye söylemek (s.92)
Bir çırpıda (s.30)	Lafı çevirmek (s.89)
Bir koşu gitmek (s.106)	Maskara/sı olmak (s.87)
Bire bin katmak (s.108)	Merak sarmak (s.140)
Burnundan solumak (s.61)	Midesi kazanmak (s.156)
Burnunu sokmak (s.121)	Mideye indirmek (s.36)
Buz kesmek (s.132)	Nam salmak (s.38)
Buzlar erimek (s.65)	Nuh Nebi'den kalma (s.99)
Can atmak (s.34)	Oh çekmek (s.21)
Can ciğer kuzu sarması (s.118)	Oh olsun (s.41)
Can havliyle (s.41)	Omuz vermek (s.49)
Can kulağıyla dinlemek (s.91)	Oralı olmamak (s.55)
Canı sıkılmak (s.53)	Ödü patlamak (s.50)

Canı yanmak (s.26)	Ölme eşeğim ölme, yaz gelecek yonca bitecek
Canını sıkmak (s.125)	Önünü kesmek (s.113)
Cin gibi (s.91)	Papara yemek (s.79)
Çat kapı gelmek (s.46)	Para dökmek (s.11)
Çıfit çarşısı (s.55)	Renkten renge girmek (s.82)
Çıt yok (s.16)	Sabrı taşmak (s.45)
Çileden çıkmak (s.122)	Sırra kadem basmak (s.10)
Çizmeyi aşmak (s.60)	Soluğu (bir yerde) almak (s.50)
Delinin zoruna bak (s.68)	Soluğu kesilmek (s.51)
Dırdır etmek (s.47)	Solundan kalkmak (s.143)
Dil dökmek (s.166)	Söz geçirmek (s.139)
Dile düşmek (s.56)	Sözünü kesmek (s.95)
Dili çözülmek (s.144)	Sözünü tutma(ma)k (s.24)
Dili damağı kurumak (s.17)	Surat asmak (s.117)
Dili damağına yapışmak (s.125)	Suratı beş karış olmak (s.65)
Diyecek yok (s.21)	Surat ekşitmek (s.58)
Dizini dövmek (s.136)	Suspus olmak (s.115)
Dört gözle beklemek (s.69)	Süngüsü düşmek (s.31)
Dudaklarını mühürlemek (s.96)	Şeytan dürtmek (s.36)
Duymazdan gelmek (s.80)	Şeytanın arka bacağı (s.10)
El atmak (s.116)	Şom ağızlı (s.94)
Ele vermek (s.122)	Taş çatlasa (s.104)
Eli kolu bağlanmak (s.113)	Taş kes(il)mek (s.12)
Eşiğinden dönmek (s.162)	Tepesine çıkmak (s.47)
Evde kalmak (s.131)	Tepesini attırmak (s.95)
Felaket tellalı (s.53)	Tepesinin taşı atmak (s.155)
Gayya kuyusu (s.152)	Toz kondurmamak (s.113)
Gık dememek (s.11)	Tozunu attırmak (s.64)

Gönlü kırılmak (s.110)	Tuzu kuru olmak (s.131)
Gönlünü çelmek (s.106)	Tüyleri diken diken olmak (s.119)
Görmezden gelmek (s.166)	Üç buçuk atmak (s.126)
Göz açıp kapayıncaya kadar (s.16)	Üste çıkmak (s.55)
Göz atmak (s.37)	Üstüne alınmak (s.15)
Göz dikmek (s.141)	Üstüne gelmek (s.77)
Göz gezdirmek (s.54)	Üstüne gitmek (s.112)
Göz göze gelmek (s.49)	Üstüne yıkmak (s.123)
Göz hapsinde tutmak (s.160)	Üstüne yürümek (s.139)
Göz kulak olmak (s.133)	Vız gelmek (s.25)
Göz ucuyla bakmak (s.60)	Yaka silkmek (s.49)
Gözbebeği olmak (s.64)	Yakasına yapışmak (s.91)
Gözdağı vermek (s.33)	Yalın ayak başı kabak (s.50)
Gözden kaybolmak (s.32)	Yarasına tuz basmak (s.144)
Gözleri dolmak (s.42)	Yaygarayı basmak (s.159)
Gözleri ııldamak (s.146)	Yolunu gözlemek (s.23)
Gözleri kan çanağına dönmek (s.10)	Yüreği ağzına gelmek (s.17)
Gözleri kararmak (s.28)	Yüreği burkulmak (s.27)
Gözleri parlamak (s.32)	Yüreği daralmak (s.15)
Gözlerine inanamamak (s.134)	Yüreği el verme(me)k (s.28)
Gözlerini dikmek (s.13)	Yüreği ezilmek (s.26)
Gözü ilişmek (s.30)	Yüreği sızlamak (s.19)
Gözü kaymak (s.77)	Yüreği yanmak (s.140)
Gözü takılmak (s.18)	Yüreğine inmek/indirmek (s.43)
Gözü üzerinde/üstünde olmak (s.174)	Yüreğine su serpmek (s.160)
Gözünde tutmek (s.133)	Yüreğini hoplatmak (s.40)
Gözünde olmamak (s.141)	Yüz tutmak (s.98)
Gözünü budaktan esirgememek (s.126)	Yüz verme(me)k (s.47)

Gözünü korkutmak (s.101)

Yüzü sirke satmak (s.95)

Gözyaşı dökmek (s.90)

Zeynep Cemali, “Öykü *Öykü* Gezen Kedi” kitabında da birinci, ikinci ve üçüncü dereceden deyimlere yer vermiştir. “Dili damağına yapışmak, can kulağıyla dinlemek, sırta kadem basmak, çizmeyi aşmak, ayaklarına kara sular inmek, kafasının içinde kırk tilki dönmek, tuzu kuru olmak, kabak başına patlamak, bir arpa boyu yol alamamak, hallaç pamuğı gibi atmak, kol kanat germek, yüzü sirke satmak” deyimleri gibi. Bunların yanı sıra kitapta, “uğursuz” anlamında “şom ağızlı”; “aldırış etmemek” anlamında “vız gelmek”; “ne denli zorlansa, ne yapılsa” anlamlarında “taş çatlasa”; “birbirini çok sevmek” anlamında “can ciğer kuzu sarması; “karman çorman, karmakarışık” anlamında “çift çarşısı”; “kanmamak, inanmamak” anlamında “karnım tok” gibi kullanımlar da yer almaktadır. Yazar dört öykü kitabında da her dereceden deyimden ve kalıplaşmış ifadelerden yararlanarak çocuk okurların farklı sözcük gruplarıyla karşılaşmasını sağlamıştır. Aynı durum ya da eylemlerin farklı sözcükler kullanılarak aktarılabileceğini çocuklara sezdirmiştir. Çalışmanın “Sonuç” bölümünde deyimler ve bunların yazınsal metne sağladığı anlamsal katkılar üzerinde durulmuştur.

“...Üç gün önce evden çıkarak sırta kadem basmasına...” (ÖÖGK, s. 10)

“...Gözünü budaktan esirgemeyen yürekli adamın...” (ÖÖGK, s. 126)

“...Oysa, avukatın tuzu kuruydu...” (ÖÖGK, s. 131)

“...Dediğim dedik, çaldığım düdüğü biriydi...” (ÖÖGK, s. 130)

“...Komşusuyla vedalaşırken kafasının içinde kırk tilki dönüyordu...” (ÖÖGK, s. 134)

“...Annesi eser, gürlere, gözdağı verirdi...” (ÖÖGK, s. 33)

“...Sürekli ağlamaktan ikisinin de gözleri kan çanağına dönmüştü...” (ÖÖGK, s. 10)

Sonuç ve Tartışma

Zeynep Cemali’nin öykü kitaplarının deyimler açısından incelendiği bu çalışmanın sonucunda, yazarın öykülerinde toplam 465 deyim olduğu saptanmıştır. Sayı bakımından deyimlerin en çok yer aldığı öykü kitabı 249 deyimle “Öykü *Öykü* Gezen Kedi” iken, en az deyim bulunan kitabı 135 deyimle “Ben, Çınar Ağacı ve Pufböreği”dir. Daha çok 9-12 yaş aralığındaki çocuklara hitap eden bu kitaplar için yazarın deyimlerden geniş ölçüde faydalandığı ve deyimleri de işlevsel bir şekilde kullanarak çocukların söz ve anlam dünyaları zenginleşmesine katkı sağladığı söylenebilir. Aksan’a (2011) göre deyimler toplumların kültürel, sosyal, coğrafi, siyasi, dini yönlerine ilişkin ipuçları ortaya koymanın; maddi ve manevi yönlerini yansıtmının dışında her dilde belli bir durumu, duyguyu ya da varlığı ifade etmek için de kullanılan dilsel birimlerdir. Bunların yanı sıra deyimler toplumların düşünce yapıları veya düşünme biçimlerini, mecazi ve mizahi eğilimlerini, olayları nasıl betimledikleri ve somutladıklarını da gösterebilen söz öbekleridir. Bu bağlamda bakıldığında Cemali’nin öykü kitaplarındaki dilsel bütünlük içerisinde deyimlerin önemli ölçüde yer aldığı ve bunları kullanarak öykü kişilerinin yaşam biçimleri, bakış açıları ve dünya görüşleri, olay ve durumlar karşısında gösterdikleri tepkiler, önemsedikleri maddi ve manevi değerler vb. okura yansıtıldığı görülmüştür. Deyimler, somutlaştırma gücü yüksek söz grupları olduğu için bunlar kullanılarak öykülerdeki karakterlerin yaşadıkları olayların, duyguların ve düşüncelerin, örtük

biçimde iletilmek istenenlerin daha iyi algılanması kolaylaştırılmıştır. Başka bir deyişle, deyimlerin bir durum betimlenirken içinde buldukları bağlama ilişkin duygu durumu oluşturma ve imge kurma işlevinden yararlanmışlardır. Örnek olarak, “dört gözle beklemek” (BÇAP, s. 27) deyimini sabırsızlık; “kafasını taşlara vurmak” (ÖÖGK, s. 146) deyimini pişmanlık; “kafasında kırk tilki dönmek” (ÖÖGK, s. 134) deyimini kurnazlık; “yüzünden düşen bin parça olmak” (GSD, s. 56) deyimini mutsuzluk; “surat ekşitmek” (ÇB, s. 116) deyimini memnuniyetsizlik; “yalın ayak, başı kabak” (ÖÖGK, s. 50) deyimini perişanlık; “iki dirhem bir çekirdek” (GSD, s. 40) şıklık; “bire bin katmak” (BÇAP, s.96) deyimini abartı; “gözünü budaktan esirgememek” (ÖÖGK, s. 126) deyimini cesaret; “ayaklarına kara sular inmek” (ÖÖGK, s. 95) deyimini yorgunluk; “içi kıpır kıpır olmak” (BÇAP, s. 45) deyimini heyecan; “başından kaynar sular dökülmek” (ÇB, s. 52) üzüntü ve şaşkınlık; “bir deri, bir kemik” (ÇB, s. 136) deyimini zayıflık imgelerini somutlaştırır.

Zeynep Cemali öykülerinde, “kötü bir durumu daha da kötüleştirmek” anlamında “yarasına tuz basmak”; “kayıplara karışmak” anlamında “sırta kadem basmak”; “umutsuzca beklemek” anlamında “ölme eşeğim ölme, yaz gelecek yonca bitecek”; “çok eskimiş, güncelliğini kaybetmiş” anlamında “Nuh Nebi’den kalma”; “ilerleme kaydetmemek, yerinde saymak” anlamında “bir arpa boyu yol almamak”; “birbirini çok seven kişiler” anlamında “can çiğir kuzu sarması”; “kötü, sinsi ve kurnaz kişi” anlamında “şeytanın arka bacağı”; “çok şaşırarak” anlamında “gözleri fal taşı gibi açılmak”; “çok fazla konuşmak” anlamında “çenesi düşük”; “acıkmak” anlamında “midesi kazınmak”; “desteklemek anlamında “omuz vermek”; “korumak, sahip çıkmak” anlamında “kol kanat germek”; “sürekli ağlamak” anlamında “iki gözü iki çeşme”; “suçu tek bir kişinin sırtına yüklemek” anlamında “kabak başına patlamak”; “rahatlamak, ferahlamak” anlamında “yüreğine su serpmek/serpilmek”; “çok sinirlenmek” anlamında “cinler tepesine toplanmak” gibi pek çok deyim kullanarak bunlar yardımıyla etkileyici durum betimlemeleri oluşturmuştur. Ayrıca yazar “başının etini yemek”, “hallaç pamuğu gibi atmak”, “hop oturup hop kalkmak”, “hevesi kursağında kalmak”, “arpacı kumrusu gibi düşünmek”, “dili damağına yapışmak”, “tuz biber ekmek”, “eli ekme tutmak”, “bir karış surat”, “dediği dedik, çaldığı düdüğü”, “in cin top oynamak”, “kuş uçmaz, kervan geçmez” gibi deyimlerden yararlanarak öykülerinin okunma-dinlenme zevkini yükseltmiş; değişmeceli anlam ve betimlemelerle kurgusal metne imgesellik ve özgünlük kazandırmıştır.

Öykülerde, deyimler şekil açısından farklılık gösterse de anlamsal olarak bir değişikliğe rastlanmamış; içinde buldukları bağlama uygun kullanılmıştır. Deyimlerdeki biçimsel farklılıklar da yazarın, öykülerindeki dili doğal dile yaklaştırarak gerçeklik ve inandırıcılık duygusunu oluşturmaya çalıştığı şeklinde yorumlanabilir. Bunların yanı sıra yazar, büyük çoğunluğu fiille biten deyimlerin sözdizimini değiştirmiştir. Bu değişiklik, söz konusu deyimlerin anlamında herhangi bir bozulmaya yol açmamış; yazarın anlatımını tekdüzelikten uzaklaştırarak daha hareketli ve canlı bir anlatım oluşturmuştur. Örneğin “gözü takılmak” deyimini “... çıkarken yine Suat Bey takıldı gözüne...” (BÇAP, s. 121); “içinden gelmek” deyimini “...ne kimseyle yazışmak geldi içinden...” (ÖÖGK, s. 53); “gözü ilişmek” deyimini “...kumbarasına ilişti gözü...” (ÖÖGK, s. 30); “pirincin taşını ayıklamak” deyimini “...o zaman ayıkla Zeynep pirincin taşını...” (ÇB, s. 50); “bıyık altından gülmek” deyimini “...gülüyordu bıyık altından...” (GSD, s.30) biçiminde kullanılmıştır. Bunların yanı sıra “**yüreği**, elinden çok **sızladı**” ve “Hele **canınız** çok sevdiğiniz ama yasak yaftası asılmış bir şeyi çekiyorsa” gibi deyimlerdeki sözcükler arasına başka söz öbeklerinin girdiği örnekler de vardır. Ayrıca yazar yapıtlarında aynı ve yakın anlama gelebilecek deyimlere de yer vermiştir. “Yüzünden düşen bin parça olmak – Suratı beş karış olmak – Suratı asmak – Suratı ekşimək - Bir

kariş surat – Yüzü sirke satmak”; “Alikıran, baş kesen – Dediği dedik, çaldığı dödük”; “Ağzı kulaklarına varmak – İçi kıpır kıpır olmak - İçi içine sığmamak”; “Tepesi atmak – Barut fıçısı – Cinler tepesine toplanmak – Kan beynine sıçramak – Hop oturup hop kalkmak”; “Ser verip sır vermemek – Ağzını sıkı tutmak” deyimleri bu duruma örnek gösterilebilir.

Sözcük öğretiminin sistemli bir biçimde uygulandığı yer öncelikle okullardır ve ocuk edebiyatı eserleri sözcük öğretimi sürecini destekleyen en temel araçlardır. Göçer (2015: s. 48) özellikle metni anlama ve zihinde yapılandırma aşamasında sözcük öğretiminin bağlam odaklı gerçekleştirilmesinin, hedef okur kitlesinin aktif sözcük dağarcığını geliştirmedeki önemini vurgulamıştır. Daha önce de belirtildiği gibi söz varlığı, bireyin iletişim becerisini etkin bir biçimde sergileyebilmesinde en belirleyici unsurdur. Bu bağlamda Onan’a (2011: s. 430), okuma ve dinleme beceri alanlarındaki kazanımların semantik yapılardan yararlanılarak geliştirilmesinde, çocukların pasif sözcük dağarcığındakilerin sözcük anlamı, çağrışımsal ve bağlamsal anlam düzeyinde geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir. Deyimlerde birebir belleğin çağrışım özelliğini görmek mümkündür. Bu dilsel yapılarda bilgi doğrudan sunulmaz, kişinin bilgiye eski bilgileri, birikimleri veya metindeki örtük anlamla ulaşması beklenmekte; başka bir deyişe, ilgili durumla bir çağrışım kurarak deyimleri kullanması ve anlaması istenmektedir. Deyim ve atasözlerinde, bireyin duruma uygun bir esinlenme ya da çağrışım oluşturması söz konusudur. Bu da deyim ve atasözlerinin soyut, zor anlaşılır ve değişmeceli (mecazi) anlam özelliklerinden kaynaklanmaktadır. Deyimler, zengin bir çağrışım değerine sahip dil birimleri oldukları için insan zihni çağrışım kapsamında yer alan “yakınlık, benzerlik, karşıtlık” kurallarının üçünü de işletebilir. Sonuçta birey, doğduğu andan itibaren çevresinde konuşulanları dinleyerek bazı ön bilgileri belleğine yerleştirir; öğün eğitim-öğretim döneminde ise okudukları aracılığıyla bu bilgi kaydetme ve depolama sürecini devam ettirir. Bu bağlamda deyimlerin Türkçe derslerinde amaca uygun, yerinde ve doğru kullanımlarının öğretilmesi ve çeşitli uygulamalarla pekiştirilmesi çocukların bunları dil alışkanlığı haline getirmesi için gereklidir. Böylelikle ocuklar, anlama becerileri yoluyla deyimlerin zengin çağrışımlarını edinip anlatma becerisi içerisinde kullanabilir duruma gelecektir. Bu da onların anadillerine karşı olumlu tutum geliştirmelerinde yardımcı olacaktır. Bir insanın, kendini yazılı ya da sözlü olarak ifade ettiği ortamlarda deyim ve atasözü gibi dil birimlerini doğru bir biçimde kullanması, onun söz varlığının bir göstergesidir. Bir deyim ya da atasözünü kullanmak; yalnızca onu oluşturan sözcüklerin anlamını bilmeyi değil, mecazlarla yükledikleri derin anlamları ve zihinsel çağrışımlarını ortaya koymayı gerekli kılmaktadır (Demir & Melanlıoğlu, 2011). Çalışmanın “Giriş” bölümünde de değinildiği üzere edebiyat yapıtları anadilinin en doğru, en özenli ve en zengin kullanımlarını içermesi açısından gerek sözcük öğretimi gerekse deyimler gibi söz varlığının diğer unsurlarının yansıtılmasında temel araçlardandır. Çalışma kapsamındaki dört öykü kitabında yer alan deyimler ve bunların oluşturduğu çağrışımlar aracılığıyla hedef okur kitlesinin Türkçenin zenginliğini, çeşitliliğini, mecazi yönünü sezebilir ve ulusal dil bilinci oluşturabilir. Bunun yanı sıra özellikle birinci ve ikinci dereceden deyimlerin içerdiği yoğun anlamlarla günlük yaşamlarındaki durumları ilişkilendirerek zihinsel çağrışım kurmaları mümkündür.

Özetle, sanatsal nitelikli çok kitaplarının çocuğa doğal bir anadili öğrenme ortamı ve çok uyaranlı bir dil çevresi sunduğu gerçeği dikkate alındığında, ocuk edebiyatının çocuğa söz varlığı öğelerini tanıtan ve öğreten başlıca kaynak olduğu yadsınamaz. Diğer yandan, dil edinme sürecinde en temel, en kolay ve en etkili öğrenme “öykünme” yoluyla geliştiği düşünöldüğünde, ocuk edebiyatı ürünlerinin çocuklara öykünebilecekleri bir dil evreni sunduğu açıktır. Bu bağlamda Zeynep Cemali’nin öykülerinde deyimlerin geniş bir yer kapladığı; bunların amacına uygun ve

yerinde kullanıldığı görülmüştür. Yazarın, farklı farklı durum ve olayların değişik söz kalıplarıyla ifade edilebileceğini; bir eylemi sözle anlatmanın birden fazla seçeneği olduğunu; deyimlerin anlatımı daha çarpıcı, etkili ve özgün kıldığını; anadilinin somutlama ve imgeleme gücü ile ince-liklerini çocuklara sezdirebildiği ve gösterebildiğini söylemek mümkündür.

Extended Abstract

The reflections of a society's culture are evident in its vocabulary and changes in vocabulary. When these reflections are taken into consideration and examined, the changes and transformations that took place in the language throughout the historical process, the structural and formal features of the language, the cultural characteristics and values of the society can be revealed. By examining the vocabulary elements in literary works, the structure and level of the language used, to what extent and how the vocabulary elements are used, and whether cultural values are cultivated or not can be determined.

Examining children's literary works in terms of vocabulary elements is also important. While meeting the entertainment and playing needs of children starting from their early years, and responding to their motivation to learn with pleasure, children's books offer plenty of examples of the expression features and possibilities of Turkish and are the most basic, most economical and most easily accessible tools that introduce children to the vocabulary elements of their native language. In this context, it can be said that a child's ability to be aware of the structure and features of his/her native language, ability to communicate appropriately using one's native language effectively, ability to express himself/herself fully in private and social environments, ability to think and question, to research and learn, to defend one's own ideas and to produce a product depends on the interaction he/she establishes with books in the preschool period. By determining the vocabulary elements in children's literature books, it is determined whether the language used in the books is at the desired level, and to what extent the expression possibilities, diversity, flexibility, and power of the mother tongue are used. Situations such as whether the reader can contribute to the universe of words and meaning through the concept design process can be determined. This study aims to examine the story books of Zeynep Cemali in terms of idioms that occupy a wide place in the vocabulary and to evaluate the semantic contributions of these idioms to the fictional text.

The data (object of examination) of the research consists of four story books by Zeynep Cemali. These are books named "Ben, Çınar Ağacı ve Pufböreği", "Çılgın Babam", "Gül Sokağı'nın Dikenleri" and "Öykü Öykü Gezen Kedi" in alphabetical order. Since all the works subject to the research were examined and evaluated, no sample was drawn. The data were obtained as a result of literature review and examination of the idioms in the author's stories. First of all, the four storybooks that constitute the scope of the research were examined and the idioms used by the author were reached. In this descriptive research, in which the non-interactive analytical analysis method was used, four stories of the author were scanned, the idioms in them were determined, and the semantic values that these idioms added to the stories were dwelled.

One hundred and thirty-five idioms were identified in the book titled *Ben Çınar Ağacı ve Pufböreği* (BÇAP), 198 idioms in the book titled *Çılgın Babam* (ÇB), 140 in the book titled *Gül Sokağı'nın Dikenleri* (GSD) and 249 in the book titled *Öykü Öykü Gezen Kedi* (ÖÖGK) which were analysed within the scope of the study. Idioms reveal clues about the cultural, social, ge-

ographical, political and religious aspects of societies; in addition to reflecting the material and spiritual aspects, they are linguistic units used in every language to express a certain situation, feeling or existence. In addition, idioms are phrases that can Show societies' mindset or ways of thinking, their metaphorical and humorous tendencies, and how they describe and concretize events. When looked at in this context, idioms have a significant place in the linguistic integrity of Zeynep Cemali's storybooks. By using them, it can be concluded that the lifestyles, perspectives and worldviews of the story characters, their reactions to events and situations, the material and spiritual values they care about, etc. are reflected to the readers. As a result, it can be noted that idioms are widely used in the stories; thus, the narrative is enriched and peculiarised. Moreover, the stories can expand the vocabulary and conceptual universe of the target audience.

Kaynakça

- Aksan, D. (1975). "Anadili". *Türk Dili*. 285, 423-434.
- Aksan, D. (2006). *Anadilimizin Söz Denizinde*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksan, D. (2009). *Her Yönüyle Dil – Ana Çizgileriyle Dilbilim*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2011). *Türkçenin Gücü*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Aksoy, Ö.A. (1975). *Gelişen ve Özleşen Dilimiz*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksoy, Ö.A. (1988). *Deyimler Sözlüğü*. İstanbul: İnkılâp Yayınevi.
- Aslan, C. (2017). "Oğuz Tansel'in Derlediği Masalların Türkçenin Sözvarlığı Bağlamında İncelenmesi". *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Emstitüsü Dergisi*. 27, 56-80.
- Bilgin, M. ve Bilgin, A.C. (2014). *Tanuklarıyla Deyimler Sözlüğü*. İzmir: Yayın B.
- Cemali, Z. (2013). *Gül Sokağının Dikenleri*. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Cemali, Z. (2013). *Çılgın Babam*. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Cemali, Z. (2013). *Öykü Öykü Gezen Kedi*. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Cemali, Z. (2014). *Ben, Çınar Ağacı ve Pufböreği*. İstanbul: Günışığı Kitaplığı.
- Corbetta, P. (2003). *Social Research: Theory Methods and Technique*. London: Sage Publications.
- Creswell, J. W. (2016). *Nitel Araştırma Yöntemleri – Beş Yaklaşımına Göre Nitel Araştırma ve Araştırma Deseni*, ed. Mesut Bütün ve Selçuk Beşir Demir, Ankara: Siyasal Kitabevi.
- Demir, T. ve Melanloğlu, D. (2011). "Türkçe Öğretiminde Deyimlerin Çağrışımla Kazandırılması". *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31(3), 631-649.
- Gencan, T.N. (2007). *Dilbilgisi*. Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayıncılık.
- Geray, H. (2004). *Toplumsal Araştırmalarda Nicel ve Nitel Yöntemlere Giriş – İletişim Alanından Örneklerle*. Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Göçer, A. (2015). "Türkçe Dersi Metin İşleme Sürecinde Bağlam Temelli Sözcük Öğretimi ve

Etkin Sözcük Dağarcığı Oluşturmadaki İşlevi”. *Ana Dili Eğitimi Dergisi*, 3(1), 48-63.

Güney, E.C. (1971). *Folklor ve Halk Edebiyatı*. İstanbul: Millî Eğitim Basımevi.

Korkmaz, Z. (2004). “Dünya Dili – Bilim Dili ve Türkçemiz Açısından Çözüm Bekleyen Bir Çelişki”. *Türk Dili*, 483-489

Lüle Mert, E. (2009). *Türkçenin Sözvarlığı Açısından Eflatun Cem Güney’in Derleyip Yazdığı Masallar*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: (Yayımlanmamış doktora tezi).

Onan, B. (2011). *Anlama Sürecinde Türkçenin Yapısal İşlevleri*. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.

Subaşı, L. (1988). *Dilbilimi Açısından Deyim Kavramı ve Türkiye Türkçesindeki Örneklerin İncelenmesi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: (Yayımlanmamış yüksek lisans tezi).

Sever, S. (2011). *Türkçe Öğretimi ve Tam Öğrenme*. Ankara: Anı Yayıncılık.

Sever, S. (2012). *Çocuk ve Edebiyat*. İzmir: TUDEM.

Türk Dil Kurumu. (2019). *Türkçe Sözlük*. Ankara: Türk Dil Kurumu.

Vardar, B., Güz, N., Öztokat, E., Rifat, M., Senemoğlu, O. ve Sözer, E. (1980). *Dilbilim ve Dilbilgisi Terimleri Sözlüğü*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2013). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

